

ВОЖА ВА ИСТИЛОҲОТИ ШАТРАНЧ ДАР “ШОҲНОМА”-И ФИРДАВСӢ**Исматова Шабнам Исматуллоевна***магистранти соли аввали равияи Лингвистика: забони тоҷикии Донишқадаи
забонҳо ва маданияти халқҳои Осиёи Марказии Донишгоҳи давлатии**Самарқанд ба номи Ш.Рашидов***Г.М. Адашуллоева***Роҳбари илмӣ: дотсент*

Пеш аз Фирдавсӣ ва баъди ӯ ҳам шоиру олиму адибон дар асарҳояшон оиди шатранчбозӣ овардаанд, ҳатто асарҳои алоҳида бахшида ба ин варзиш эҷод кардаанд. Фирдавсӣ пайдоиши бозии шатранчро аз Ҳинд медонад ва дар «Шоҳнома» дар боби «Андар фиристодани Ройи Ҳинд шатранчро назди Нӯшервон» дар ҳаҷми 87 байт қиссаи бозии шатранч ва ёфтани муаммои он аз ҷониби вазири донишманди дарбори Анӯшервон Бузургмеҳри Ҳаким бозгӯ мешавад. Барои озмудани хурду донои ироншаҳриён ва низ суди хеш (Ҳиндвоншо-(ройи Ҳинд дар назар дошта шудааст, ки дар номаи фиристодааш ба Нӯшервон: “Ҳамчунон боиста аст номи шумо бар шоҳаншоҳӣ, бар мо ҳама шоҳаншоҳ бошед, бояд, ки доноёни шумо низ аз доноёни мо донотар бошанд. Ё чам(роҳкор)и ин шатрангро бозкушоед ва ё лар ғайри ин сурат боч ба мо фиристед), ”шатранг” (шатранч), ин чунин чуфт (ба сурати ду тарафи қарина) шонздаҳ то аз зумрад ва шонздаҳто аз ёкути сурх сохтаву фиристода шуд. (Мотикони шатранг-номак) «Шоҳнома» - и Фирдавсӣ ба сифати муътамадтарин манбаи фикрӣ дар бозшиносии таърихи гузаштаи миллӣ моро кӯмак мекунад. Фирдавсӣ достони бозии шатранчро бозгӯ карда, аз тариқи хушу зехни гӯёву чӯё кашф кардани ҳаракати муҳраҳоро, ки мунҳасир ба рой ва дониши инсонанд, таъкид менамояд. Маҳз ба воситаи хирад ва ба қор андохтани имконоти фикрию зехнӣ Бузургмеҳри Ҳаким рамзи бархӯрди ду сипоҳро, ки дар тахтаи шоҳмот муқобили ҳам чида мешаванд, дармеёбад ва тартиби авзои муқовимоти тарафайнро бо истифода аз гаштҳои муносиб таъйин мекунад:

Касе кам ба дониш барад ранҷ беш, Бифармой то тахти шатранҷ пеш
Ниханду зи ҳар гуна рой оваранд, Ки ин нағз бозӣ ба чой оваранд. [10, 101]

Фирдавсӣ калима-истилоҳоти зиёдеро, ки барои ифодаи мафҳуми шахсият ва сифатҳои ҷисмонӣ рӯҳии варзишгарон ба қор мебарад, амсоли паҳлавон (паҳлавонӣ), ял (ялон, ялӣ), гурд (гурдон), гав (гавон), нев (невбанд), диловар, далер, пойдор, аспафган, номвар, мубориз, шермард, пӯянда, тезрав, мардона, фарзона, хушёр ва амсоли инҳо фаровон истифода бурдааст, ки аз ҷиҳати теъдод зиёданд, онҳо асосан

точикиасланд ва аксаран дар забони адабии ҳозираи тоҷик низ дар гардиш буда, як қисми ками онҳо: ял, гав, нев аз истеъмол баромадаанд..

Замоне, ки лашкари сосонӣ ба давлатҳое, ки дар ҳамсоғии Ҳиндустон қарор доштанд лашкар мекашад дар ин вақт дар бозии шохмот тағиротҳо ба амал меояд. Насли минбаъдаи шохмот дар Арабистони Ҷанубӣ бо ном "Шатранч" дар Чин бошад "Сянси" дар Тайланд "Макрук" ва дар Япония бо ном "Сёги" машҳур мегардад. Шохмот дар асри IX-X аз дасти арабҳо ба дасти аврупоиён меафтад. Ва ба тағиротҳои бисёре дучор шуда намуди давраи ҳозира мегирад.

Дар “Шохнома”-и безаволи Фирдавсӣ дар қисматҳои “Андар Фиристодани ройи Ҳинд шатранчро назди Нӯшинравон” ва “Достони Гав ва Талҳанд ва пайдо шудани шатранч” тасвири пайдоиши истилоҳоту вожаҳои шатранҷӣ, тасвири тахтаи шатранч чунон моҳирона нишон дода, зикр карда шудааст, ки хонанда зерӣ таъсири рӯҳафзуни он монда муддате бо он шавқият олура мегардад. Албатта бешубҳа вожаҳои истилоҳоти шатранҷӣ дар қисматҳои дигари асар дида шуданаш мумкин аст, аммо мавриди омӯзишу тадқиқи мо ҷилди нӯҳуми Шохнома, ки аз “Базми шашуми Нӯшинравон бо Бузарҷмеҳр ва мӯбадон” оғоз ёфта, бо “Рой задани эронӣ ва Баҳром аз баҳри подшоҳӣ ва бар тахт нишондан ӯро” ба итмом мерасад, қарор дорад. Пеш аз ҳама моро дуруст меояд, ки тадқиқи истилоҳотро аз худди унвони варзиши мавриди тавачҷӯх, яъне шатранҷбозӣ оғоз намоем.

Истилоҳи “шатранч” ё “шатранҷбозӣ” дар қисмати “Шохнома” дар бист байт омадааст, аммо шахсияти варзишгар, яъне шахсияти машғул ба ин бозӣ-“шатранҷбоз” ягон маротиба кор фармуда нашудааст. Чунончӣ:

Чу ин кор дилгират омад ба бун,

Зи шатранч бояд, ки ронам сухун. [10, 101]

Бозии шатранче, ки Фирдавсӣ дар “Шохнома” ба он аҳамияти калон доду достони алоҳидаро барои нишондоди таърихи он таълиф кард, то замони сулолаи Темурийҳо дар истеъмол буд, яъне дар манбаҳо омадааст, ки дар давраи сулолаи Темурийҳо ду навъи шатранч маъмул будааст: шатранчи кабира ва шатранчи сағира. Дар шатранчи кабир (шахмати калон) дар миёни сипоҳҳо мӯҳраҳои дубоба (хирс), зурофа (жирафа), кунофа (шутур) ҳам будааст ва Амир Темур айнан дар шатранчи садхонагӣ, ки дар “Шохнома” ҳам шабеҳи ӯ ташреҳ ёфтааст, бозӣ карданро дӯст медоштааст. Шатранчи сағир (шахмати хурд) бошад, аз шасту чаҳор хона иборат аст.

Чӣ тавре ки дар боло овардем, бозии шатранч аз ҷониби Ройи Ҳинд ҳамроҳ бо ҷавоҳироти фаровон, тилло ва нуқра, порчаҳои зарбофт ба шоҳи Эрон фиристода шуд, ба қавли Фирдавсӣ. Бузургон ва донишмандони ҳиндӣ пас аз кӯшишҳои фаровон ва сарфи вақту хазинаи бисёр муваффақ ба ихтирои бозӣ ба ном шатранч шудаанд:

Истилоҳ: شطرنج (шатранч), تخت (тахт):

Яке тахти шатранч карда ба ранч,

Тихй карда аз ранчи шатранч ганч. [10, 102]

Дар мисраи аввал истилоҳи “тахти шатранч” ва дар дуюмӣ “шатранч” корбурд шудааст, ки ҳар ду як маъниро “бозии шатранч”-ро ифода мекунанд. Як сафҳаи шатранч ва мӯҳраҳои онро ба унвони ҳадяи вижа барои шоҳи Эрон фиристода шуда, аммо тарзи истифода ва бозии он наёмада. Номи кулли мӯҳраҳо ба шарҳи зер аст:

Истилоҳ: پیاده (пиёда), پیل (пил), رخ (рах), اسب (асп), فرزین (фарзин), شاه (шоҳ)

Пиёда бидонанду пилу сипоҳ,

Руху аспу рафтори фарзину шоҳ.

Сухани шоҳи Ҳинд ба шоҳи Эрон ин буд, ки бузургону хирадмандону тезхушони Эрон, рози бозиро дарёбанд.

Касе, к-ў ба дониш барад ранч беш,

Бифармой, то тахти шатранч пеш.

Ниҳанду зи ҳар гуна рой оваранд,

Ки ин нағз бозӣ ба ҷой оваранд. [10, 103]. Калимаи “нағз”-ширин, муҳим, зебо;

Истилоҳи “тахти шатранч” ишора аз тахта(майдони бозӣ)и шатранч аст, ки мӯҳраҳои шатранч болои он чинда мешаванд.

Шатранчро назди шоҳ гузоштанд, шоҳ чанде ба мӯҳраҳо нигоҳ кард, аз фиристодаи хиндӣ дар мавриди тахти шатранчу мӯҳраҳои он пурсид, ки мавзӯё аз чӣ қарор аст?

Истилоҳ: شطرنج (шатранч), مهره (мӯҳра), تخت (тахт), مهره (мӯҳра) — тавсифи мӯҳраҳои сафед ва сиёҳ

Ниҳоданд шатранч наздики шоҳ,

Ба мӯҳра дарун кард чанде нигоҳ.

Ба тахташ яке мӯҳраи оч буд,

Пур аз рангу пайкар дигар соч буд.

Бипурсид аз ӯ шоҳи бедорбахт,

Аз он пайкари мӯҳраву неқ тахт. [10, 103]

Дар тахта мӯҳраҳо яке аз оч (устухони фил) буд, дигаре аз соч (ҷӯби сиёҳ) ишора ба рангҳои донаҳои шатранч, ки рангҳои сафеду сиёхро доранд.

Ҳиндӣ посух дод, ки вақте рози ин пайдо кардӣ, хоҳи дид, ки мавзӯё дар сари ҷангу корзор аст. Истилоҳ: раху рой (рафти бозӣ), ороиши размгоҳ-ишора ба майдони шатранч, майдони бозӣ.

Чунин дод посух, ки «Эй шаҳрёр,

Ҳама расми роҳ аз дари корзор

Бубинӣ, чу бинӣ ба бозиш роҳ,

Раху рою ороиши размгоҳ[10, 101].

Истилоҳ: شطرنج (шатранч) — лаҳзаи кушодани рози бозӣ

Биёвард шатранч Бузарчмехр,

Пурандеша биншасту букшод чехр. [10, 105]

Тарҷума: Бузурчмехр шатранчро овард, андешаманд нишаст ва чехрааш кушода шуд (ибораи фразеологӣ, яъне рози бозиро дарёфт)

Истилоҳ: شاه (шоҳ), قلب (қалб — маркази сипоҳ)

Биёрост доно яке размгоҳ,

Ба қалб- андарун сохта ҷои шоҳ [10, 106].

Тарҷума: Доно (яъне Бузурчмехр) як размгоҳ оросту дар қалб(маркази размгоҳ) ҷои шоҳро сохт.

Истилоҳ: чапу рост (самтҳои тахтаи шатранч), саф, (пиёда) — тасвири чидани мӯхраҳо

Чапу рост саф баркашида сипоҳ,

Пиёда ба пеш- андарун размгоҳ. [10, 106]

Тарҷума: Чап ва рост саф кашидаи сипоҳ, пиёдагард дар пеши размгоҳ.

Истилоҳ: شاه (шоҳ), دستور (дастур — вазир = فرزين фарзин)

Ҳушивор дастур бар дасти шоҳ,

Ба разм- андарунаш намояндароҳ[10, 101].

Фирдавсӣ вожаи “дастур”-ро низ ба ҷои истилоҳи “фарзин”-и шатранҷӣ кор фармуда, ворида истилоҳи шатранҷ мегардонад.

Тарҷума: Вазир ҳушёр пеши шоҳ дар разм раҳнамоӣ мекард

Истилоҳ: اسب (асп), پيل (пил), рух, дасти чапу рост(киноя аз сӯи чапу рост тахтаи шатранҷ)

Фирдавсӣ ду маротиба истилоҳи мӯхраи пурқувваттарини шатранҷро, ки вазир ҳам меноманд, “фарзин”-лафзи форсист; ва билкаср (яъне фирзин) муарраб ва се маротиба ба ҷои он вожаи форсии “фарзона” ва як маротиба вожаи “дастур”-ро истифода мекунад.

Биёроста шоҳ қалби сипоҳ,

Зи як даст фарзонаи некгоҳ, сах. [10, 157]

Муаллифи “Ғиёс-ул-луғот” Муҳаммад Ғиёсиддин дар луғоташ меорад, ки “мӯхрае, ки вазир шатранҷ аст, дар асл фарзон буд, ба маънии оқил, лиҳозо фарзона ба маънии оқил аст, ба зиёдати ҳои мухтафӣ. Пас итлоқи ин бар мухраи мазкур маҷозан бувад, зеро ки мухраи мазкурро вазир донанд ва вазир оқил бувад; ва фирзин (билкаср) муарраби он аст [10, 103].

Чу бугзоштӣ то сар овардгоҳ,

Нишастӣ чу фарзона бар дасти шоҳ. [10, 157]

Ҳамон низ фарзона як хона беш

Нарафтӣ ба чанг аз бари шоҳ пеш. [10, 157]

Дар ҳолате Фирдавсӣ мӯҳраи шатранчии фарзинро “дастур”номид,ки бо қатори маъноҳои “тарз, қонун, қоида, иҷозат, роҳнамо” маънои “вазир”-ро ҳам дорад,дар “Шоҳнома” як маротиба ба маънои истилоҳии вазири шатранч омадааст.Дар байти мазкур шоир вожаи дастур-ро ба маънои вазири воқеӣ ва вожаи фарзонаро барои тавсифи ӯ, яъне оқиливу доноии ҷонишини шоҳ истифода мебарад.

Ду шоҳи сарафроз дар қалбгоҳ,

Ду дастури фарзона бар дасти шоҳ. [10, 139]

Дар дигар ҳолатҳо вожаи фарзона аз истилоҳоти шатранчӣ дур шуда,ба маънои истилоҳи мансаби давлатдорӣ вазир меояд.

Чу фарзонаи Гав бад-он ҷо расид,

Чаҳонҷӯй Талҳандро мурда дид. [10, 150]

Баъзе мавридҳо сифати шаҳсони боилму дониш,яъне марди оқил меояд:

Нишастанд бо шоҳи Эрон ба роз,

Бузургони фарзонаву размсоз. [10, 416]

Ё худ,

Туро бо суханҳои шоҳон ҷӣ қор,

На фарзонамардӣ, на чангисавор! [10, 426]

Сифати фарзонагиро Фирдавсӣ ба занҳо ҳам нисбат медиҳад:

Чунин посух овард фарзоназан,

Ки «Бо мӯбаде якдилу ройзан [10, 121]

Фарзонагон-хирадмандон,ҳаким,бахирад;хирадмандон,оқилон,хушмандон:

Зи фарзонагон чун сухан бишнавам,

Ба рою ба фармонашон бигравем, [10, 125]

Фарзонагӣ-хирадмандӣ,зиракӣ,тезхушӣ:

Зи пирӯзии шоҳу мардонагӣ,

Хирадмандиву шарму фарзонагӣ, [10, 47]

Пилон-ишора ба ду пили мӯҳраи шатранч.ки яке дар бари шоҳ ва дуёми дар бари фарзин ҷой гирифтааст.

Фил, ки ҳайвони бақуввату вазнини чаҳорпоя аст,дар ҳолатҳои дигар шоир барои нишон додани пурзӯрии паҳлавонон,сифатҳои бақувватию ҷасурӣ ва шуҷоатмандии мардони майдон аз ин вожа истифода бурдааст:

Жандапил-фили қалон,фили қуҳан:

Ба разм- андарун жандапил аст маст,

Ба базм -андарун мохи меҳмонпараст. [10, 58]

Биёранд бо жандапилону кўс,

Кунанд осмонро ба ранг обнўс. [10, 318]

Пиёда- номи яке аз мўхраҳои шатранч,ки ҳар бор як хона перомуни худ ҳаракат мекунад ва чун ба охири радифи тарафи муқобил расид, вазир ё фарзин шавад. Вожаи пиёда нуздаҳ маротиба дарҷ ёфта бошад ҳам, танҳо дар чор ҳолат ба маънои истилоҳи шатранчӣ қорбурд шудааст:

Пиёда бирафтӣ зи пешу зи пас,

Ки ў буд дар чанг фарёдрас. [10, 157]

Чапу рост саф баркашида сипох,

Пиёда ба пеш- андарун размҳо. [10, 15]

Дигар дар ҳама ҳолатҳо ба маънои шахсияти чанговар, сипох:

Ҳама дашт жўпинвару найзадор,

Ба як сў пиёда, ба як сў савор [10, 49]

Истилоҳи пиёда ба маънои асли баъзан дар шакли “пешрав” ҳам қорбурд мешавад, аммо ин вожа чун истилоҳи шатранчӣ қорбурд нашудааст, дар “Шоҳнома”-Фирдавсӣ.

Ба фарзонаи хеш фармуд Гав,

Ки гўяд ба овоз бо пешрав, [10, 139]

Уштур-мўхраи шатранчиест, ки чун фил ҳаракат мекардааст, аммо ҳозир дар шатранчи замонавии шасту чор хонагӣ ин мўхра вучуд надорад. Ҳамчун истилоҳи шатранчӣ ду маротиба дар шакли “уштур” ва як маротиба калима ба ҳодисаи ҷойивазкунии ҳарфҳо дучор шуда дар шакли “шутур” омадааст, ки ҳар ду як маъноро ифода мекунад.

Се хона бирафтӣ шутур ҳамчунон,

Ба овардгаҳ-бар дамону данон. [10, 157]

Дар бисту ҳафт ҳолат қонвар ва сифат “шутурвор” омадааст:

Зи хоқон шутур хост сӣ қорвон,

Шумурд он шутурвор бар сорвон.

Рух-номи мўхраи шатранч, ки дар тарафи сафҳа қарор мегирад ва ҳаракати мутақим, ростро дорад. Дар панҷ ҳолат ба маънои истилоҳи шатранчӣ қорбурд шудааст.

Пиёда бидонанду пилу сипох,

Руху аспу рафтори фарзину шоҳ. [10, 103]

Рухон-ду рух ё ду қалъа, аз мўхраҳои шатранч:

Ҳамовард гашта рухон бар ду рўй,

Ба дасти чапу рост пархошчўй.

Рух - чехра, сурат, рўй:

Пароканда гашт он бузург анчуман,
Хама рух пурожангу дил пуршикан. [10, 476]

Рухи духтаронро биёростанд,
Сари зулф бар гул биперостанд. [10, 285]

Рухон-чамъи рух, чехраҳо:

Чу биншаст мўбад, ниҳоданд хон,
Зи мўбад биполуд ранги рухон. [10, 264]

Рухсора-чехра, сурат, рӯй:

Бичўшиду рухсорагон зард кард,
Ба дарди дил оҳанги овард кард. [10, 334]

Ду рух-ишора аз рухон:

Қалам чун ду рухро ба анбар бишуст,
Сари нома кард офарин аз нахуст. [10, 50]

Зи гуфтори ў шуд рухи Рой зард,

Чу бишнид гуфтори шатранчу нард. [10, 111]

Лаълрухсор-ташбеҳи рух ба лаъл (санги қимматбаҳои сурхи дурахшон) ишора аз ранги рӯй:

Пурандеша шуд чони Кисро зи марг,
Шудаиш лаълрухсор чун зардбарг. [10, 221]

Тозарух дар байти зер, чуз маъонии сахиву чеъракушод, меърубону меъмоннавоз ва хурсанд, сифоти дигари мизбонро, чун тандурустиву фарбеъӣ низ баён менамояд. Мафҳуми пасинӣ дар миёни халқ ривоч дорад. Мусалламан, мегӯянд: ҳар чӣ рангу рӯ-т тоза шудай...

Дари боғ букшод полизбон,

Ба фармони он тозарух мизбон. [10, 370]

Хубрух- ба маънои рӯи зебо, хушрӯй, хушсурат:

Надид аз парастандагон ҳеч кас,

Яке хубрух монд бо шоҳу бас. [10, 171]

Бард-кишт ба шоҳ дар бозии шатранч, парт(нидо), мӯҳраи шоҳро аз роҳ канор бикаш!

Чу дидӣ касе шоҳро дар набард,

Ба овоз гуфтӣ, ки «Эй шоҳ, бард!» [10, 158]

Барои дур шав гуфтани шоҳ истилоҳи “киш”-ро кор фармудан роиҷ буд, аммо Фирдавсӣ истилоҳи “бард”-ро истифода кард, ки ин ҳам маънои дур шав, дур бош-ро медиҳад. Дар фарҳангҳои луғатшиносӣ вожаи “бард”(арабӣ)-сармо, хунукӣ, сардӣ: барди ачуз-айёми хунукӣ маънидод карда шудааст. Аммо ин ба истилоҳе, ки Фирдавсӣ шатранҷӣ гардонид ягон хел мутаносибият надорад. Агар мо аз шахсияти ориётаборию

забондӯсти шоир омада бароем, Фирдавсӣ аз феъли форсӣ-тоҷикии “бардидан- аз роҳ канор гирифтан, гурехтан, дур шудан” истифода бурдааст ва барои ба қолаби вазнии байт мувофиқ намудан чузъи аввали калима “бард”-ро интиҳоб кардааст. Ба ин минвол аз феъли “бардидан” истилоҳи шатранҷӣ сохтааст.

Санчиши оморӣ (частотаи корбурд) истилоҳи шатранҷӣ дар “Шоҳнома”

Вожа	Чун истилоҳи шатранҷ	Истилоҳ (форсӣ)	Тарҷумаи тоҷикӣ	Маъно дар шатранҷ
28	28	شطرنج / تخت	Шатранҷ / Тахт	Бозӣ / Тахтаи бозӣ
10	8	خانه /	/ Хона	/ Хонаи тахта
19	4	پياده	Пиёда	Пешка / Пион
69	7	پيل	Пил	Слон / Офицер
Беш аз 80	5	رخ	Рах	Ладья / Тура
Беш аз 150	7	اسب	Асп	Конь / Рыцарь
2 35 35	2 3 1	فرزين	Фарзин. фарзона, дастур	Ферзь / Малика
Беш аз 1000	12	شاه	Шоҳ	Шоҳ / Король
27	3		уштур	
17	10	مهره	Мӯҳра	Фигура
35	1	دستور	Дастур- вазир	Фарзин (маҷозӣ)
1	1	وارشطرنج	Ба монанди шатранҷ	Тавсифи нард
13	3	تخت نرد	Саф кашидан	Мӯҳраҳоро чидан
1	1	مات	Мот	Шоҳмот / Конеч игры
1	1		бард	Киш.Шах

Дар асоси таҳлил ва мушоҳидаҳо ба чунин хулоса омадем:

Якум, «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ на танҳо ёдгории адабии безавол, балки сарчашмаи бебаҳои луғавии забони форсӣ-тоҷикӣ ва гувоҳи таърихии хузури истилоҳоти шатранҷ дар фарҳанги ориёӣ мебошад. Фирдавсӣ истилоҳоти шатранҷиро на танҳо ба маънои техникӣ, балки ба маънои адабию фалсафӣ низ истифода бурдааст.

Дуввум, дар матни «Шоҳнома» бо роҳи тадқиқи мукамал истилоҳоти шатранҷии зерин ошкор карда шуданд: шатранҷ, мӯҳра, хона, шох, вазир/фарзин, асп (аспи шатранҷ), фил (пил), рух (рухи шатранҷ), пиёда (пиёдаи шатранҷ), уштур/шутур, нард, мот, бард, киш. Ин истилоҳот дар матни «Шоҳнома» бо частотаи гуногун дарҷ ёфтаанд.

Сеюм, таҳлили луғавӣ-семантикӣ нишон дод, ки аксари вожаҳои шатранҷии «Шоҳнома» хусусияти омонимӣ доранд, яъне дар якҷоягӣ ҳам маънои истилоҳии шатранҷӣ ва ҳам маъноҳои дигари луғавиро ифода мекунанд. Масалан, «мӯҳра» 17 маротиба дарҷ шуда, дар 10 ҳолат ҳамчун истилоҳи шатранҷ, дар дигар ҳолатҳо бо маънои анатомӣ (мӯҳраи пушт) ва маъноҳои маҷозии дигар омадааст. «Рух» ҳам ба маънои мӯҳраи шатранҷ ва ҳам ба маънои чеҳра/рӯй қорбурд шудааст.

Чорум, исбот гардид, ки истилоҳоти шатранҷии «Шоҳнома» пеш аз арабишавии фарҳангӣ (асрҳои 7–8 м.) шакл гирифтаанд. Вожаҳо монанди «бард» (ба ҷойи «киш» барои истилоҳи шохро таҳдид кардан) далели истифодаи вожаҳои хоси форсӣ-тоҷикии пеш аз иқтибосоти арабӣ мебошанд. Ин ёфтаи илмӣ аз ҷиҳати луғатнигории таърихии форсии миёна ва нав аҳамияти бузург дорад.

Панҷум, вожаҳои шатранҷии «Шоҳнома» аз нигоҳи сохт ва усулҳои воҷасозӣ низ таҳлил карда шуданд. Истилоҳоти оддӣ (шох, фил, рух), истилоҳоти мураккаб ва таркибии (пилтан, пилпайкар, пили маст, пили ҷангӣ, пили баргустувоқаш, лаълрухсор) ва истилоҳоти калимасозии маҷозӣ чудо карда шуданд. Ин тарзи ташаккул бозгӯкунандаи ғановати луғавии забони «Шоҳнома» аст.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТ

1. Анварӣ С. Вожаҳои низомӣ дар «Шоҳнома». – Душанбе: Маориф, 1994. – 120 с.
2. Айнӣ С. Дар бораи Фирдавсӣ ва “Шоҳнома”-и ӯ. Куллийет Ҷ.2.к.1. Ба чоп ҳозиркунандагон: К.Айнӣ ва Р.Ҳодизода. – Душанбе: Нашрдавтоҷ, 1964.
3. Ваҳобов Т. Асп дар номҳои “Шоҳнома” /Ҳақиқат зодаи баҳс аст. –Хучанд: Хуросон, 2010. – с.183
4. Қосимова М.Н. Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ (маълумоти мухтасар).– Душанбе: Сино, 2007. – 172

5. Мухиддинов М. "Шахмат". – Тошкент: Ўқитувчи, 2007.
6. Назарзода С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, гаройиш ва дурнамо. – Душанбе, 2014. – 370 с.
7. Норбоев Н. Шахмат назарияси ва методикаси (Ўқув қўлланма). – Термиз Давлат университети. "Yosh kuch". – Тошкент, 2021 . – 232
8. Саидзода Фирдавсӣ кист ва "Шоҳнома" чист? – Душанбе, 2011. – 108 с.
9. Сафаров Ш. Бозиҳои миллий ҳамчун тамаддуни халқи тоҷик /. – Душанбе: Матбуот, 2011.
10. Фирдавсӣ "Шоҳнома" .Ҷилди 9. – Душанбе: Адиб, 2009. – 480 с
11. Фирдавсӣ Абулқосим. Шоҳнома. Ҷилди 1. – Душанбе: Адиб, 1986.
12. Луғати русӣ-тоҷикии истилоҳоти варзиш. Мураттиб Н.Турсунов. – Душанбе, 1985. – 185 с.
13. Муҳаммад Ғиёсуддин Ғиёс-ул-луғот. ҷ.1. – Душанбе: Адиб, 1987. – 480 с.
14. Муҳаммад Ғиёсуддин Ғиёс-ул-луғот. ҷ.2. – Душанбе: Адиб, 1987. – 416 с. .
15. Фарҳанги забони тоҷикӣ. ҷ.1. – Москва, 1969. – 952 с.
16. Фарҳанги забони тоҷикӣ. ҷ.2. – Москва, 1969. – 949 с.
17. Фарҳанги мухтасари «Шоҳнома». – Душанбе: Душанбе, 2008.